

ків». Але ставлення до цієї події Горького остаточно прояснюється лише в газетній статті, де він пише про молодіжну кампанію боротьби з бур'янами та шкідниками в сільському господарстві:

Боротьба з дрібними шкідниками – бур'янами та гризунами – навчила дітей боротися також проти великих, двоногих. Тут доречно нагадати подвиг піонера Павла Морозова.

Де той центр, де той елемент сподобаності, який поєднує письменника-свідка з письменником-ідео-

логом, колишнього бунтівника з апологетом тоталітаризму, гуманітарника з потенційним убивцею, оборонця нових літературних талантів із людиною, яка повчає письменників, що їм можна писати, а чого не можна? Дарма шукати в листах Горького бодай натяк на втіхи чи слабості автора, не кажучи вже про сумніви, самороздвоєння, емоційні та моральні прикритості.

Можливо, щоденники або ті листи, що досі припадають пилюкою в архівах, проллють світло на поставлені запитання. Хоча це малоymo-

вірно, з огляду на вічно вороже ставлення письменника до голої неприкрашеної правди. А тим часом, поки ми чекаємо на нові відкриття, було б добре зібрати в одному томі найкращі аналітичні розвідки, присвячені феномену Горького. Туди, безперечно, мають увійти есеї Бориса Ейхенбаума і Віктора Шкловського; витяги з виданої 1924 року книжки Корнія Чуковського «Дві душі Максима Горького» та з недавно опублікованих щоденників того ж таки Чуковського; некролог Георгія Адамовича; чудові мемуари Ходасевича,

Анненкова та Ніни Берберової; і проникливий аналіз духовного профілю Горького, що його здійснив Борис Парамонов, – у всіх цих авторів я знаходив щось нове й інформативне до проблеми, яку я намагався бодай ескізно поставити. Усі ці праці, крім двох останніх, написано більш як півстоліття тому, але всі вони наповнені свіжою інформацією і, наскільки мені відомо, жодна з них (за винятком спогадів Ніни Берберової) досі не доступна англomовному читачеві. □

Що чекає на вільну пресу?

Марвін Келб

Для американця це запитання дуже просте; для неамериканця воно звучить як головоломка; але відповідь на нього може розчарувати обох.

Чи спроможна американська преса, така багата на таланти, така розмаїта, така відкрита, преса, яка відіграє таку надзвичайно важливу роль у підтримці живої демократії, коли-небудь відновити свою колишню славу й нормальні взаємини із законом? Сьогодні відповідь на це запитання буде, найімовірніше, заперечною.

Перегляньмо зовсім недавній послужний список американської преси. Суд над О.Дж.Сімпсоном спричинився до кількомісячної бурхливої кампанії в газетах та інших засобах масової інформації, до роздутих тиражів і невинуватих оцінок. У цій історії було все – убийство, расова проблема, секс, спорт і бурмотіння судді в телевізійному репортажі, привабливішому за будь-яку з пообідніх мильних опер. Згодом масмедії, не надто бентежачись, визнали, що так, вони перебрали міру, але надалі обіцяють давати об'єктивнішу інформацію.

Обіцянку було випробовано вже через кілька місяців, коли в Парижі загинула в автомобільній катастрофі принцеса Діана. Рясна злива повідомлень про цю трагедію затопила всі теле- й радіомережі й газети, позмивавши з них усі інші варті уваги відомості. В тій історії також було все: обляпана багнюкою королівська родина, молода та гарна принцеса, що відверто кохалася з плейбоєм єгипетського походження, сам майбутній король Англії, який переживає болісну й відому всьому загальному амурну пригоду, нарешті, два юні принци, милі та невинні жертви дворцевої політики й протоколу.

І знов американські мас-медії влаштували справжню дикунську оргію, вдаючися до неймовірних перебільшень і копаючись у приватному житті офіційних осіб куди більше, ніж це годиться. А в наступному раунді ритуального самоочищення пояснили, що провинила лежить не на їхніх репортажах, а радше на «папараці» з їхніми божевільними витівками – це вони, мовляв, довели принцесу до крайньої ганьби та приниження й зрештою влаштували

божевільну гонитву за її автомобілем, через що й сталася фатальна подія. Респектабельна преса намагалася знехтувати той факт, що різниця між нею та папараці майже повністю

стерлася під час копісування в інтимному житті принцеси Діани, а отже, їм немає кого винуватити, окрім самих себе.

І ось тепер сексуальна сага Моніки Левінскі спричинила в пресі вже третю протягом одного року вакханалію. І навіть ще гіршу. Ані суду над Сімпсоном, ані загибелі Діани мовби й не було. Схоже, мас-медії не здобули ніякої науки з цих двох прикладів катастрофічного обвалу всіх стандартів журналістської поведінки: у непристойній дослідженні приватного життя президента та його дружини вони закопалися ще глибше.

З'явилася сила-силенна безвідповідальних оповідок про оральний і телефонний секс, про сукню з плямою президентової сперми («слід на

сукні», як «делікатно» називали це газети респектабельніші), про те, як агент секретної служби «став свідком» «сумнівної пози» президента й Моніки. Першій леді країни приписувалися «лесбійські нахили». Якісь чутки безперечно просочувалися то від журі присяжних, то з офісу незалежного слідчого – і всю цю ахі-

нею публікували найбільші газети й журнали, посилаючися на «конфіденційні» джерела або й узагалі без посилань: просто, пояснювали згодом видавці, «інформація звідкись надходила». А що вона «звідкись надходила», то не було іншої ради, як оприлюднити її. Перевіряти? Знайшли дурних! Головне – свіжі новини! Нормальні стандарти журналістської поведінки відкидалися як непотреб. Чимало працівників преси чинило так, ніби вони були наперед переконані у провині президента й головне своє завдання вбачали в тому, аби не пасти задніх у виготовленні «смажених фактів». Ухвалюючи нічим не обгрунтовані вирoki й бездумно поширюючи їх каналами мас-медій, вони забули, що в Сполучених Штатах особа – будь-

яка особа, так само й президент – вважається невинною, аж поки її провини не буде доведено в суді.

Як і чому преса опустила до такої непрофесійності? Здається, можна назвати три головні причини.

Нова технологія. Донедавна існувало тільки три головні мережі. Нині маємо сотні кабельних телеканалів, тисячі джерел Інтернету; теле- та радіобалакуни навипередки ганяються за найсумнівнішими плітками; комп'ютерні мережі, газети та інформаційні бюлетені – всіх їх утягнуто в шалену цілодобову гонитву за увагою читачів, глядачів і слухачів, що призводить до повсюдного зниження журналістської якості до найнижчого спільного знаменника й до цілковитої нездатності розібратися, де плітка, де вигадка, а де факт. Критика звичайно зосереджується на електронних засобах інформації, але мала би звернути увагу й на друковану пресу, де кольорові фотографії, скорочені статті, прокоментовані та персоналізовані новини і найзвичайнісінькі плітки тепер змагаються за обмежений газетний і журнальний простір, не кажучи вже про конкуренцію з «Інтернетом».

Нова економіка. Були часи, коли, загалом кажучи, на новинах грошей не робили або робили їх небагато. Але в 1980-х роках, за часів Рейганової дерегуляції, радіо й телемережі стали не тільки давати величезні прибутки, а й перетворилися на предмети дуже вигідної купівлі: «Кеп Сітіз» купила Ей-бі-сі, «Дженерал Електрик» приєднала до своєї імперії Ен-бі-сі, а «Левіз» придбала Сі-бі-ес. Кожна програма новин стала, за висловом випускників шкіл бізнесового управління, «прибутковим центром», і то настільки прибутковим, що в середині 1990-х років «Руперт Мердок» купила і значно розширила ФОКС, «Вестінггауз» придбала Сі-бі-ес, «Дісней» викупила Ей-бі-сі, а «Тайм-Ворнер» стала хазяїном Сі-ен-ен. Для цих мегакорпорацій новини перетворилися на товар, призначений на продаж так само, як зубна паста чи білий хліб. Новини втратили свій мандат громадського служіння, поклавши його на оltар прибутку й ціни. І тепер вартісними є ті новини, які роблять гроші, решта – новини необов'язкові. Громадський інтерес став чимось другорядним супроти жадібності корпорацій.

Нова вседозволеність. За часів, коли президент Сполучених Штатів боровся з Великою депресією, потім

із гітлерівським фашизмом у Другій світовій війні, нарешті, з комунізмом протягом тихих і тривалих змагань, відомих під назвою «холодна війна», він був дуже шанованою персоною, що заслуговувала на повагу й до певної межі на невтручання в її приватне життя. Ядерне протистояння відсувало президента на певну відстань. Публічні вимоги до нього були велими скромними: згадаймо, ще 1980 року американські виборці зробили господарем Білого дому розлученого чоловіка (Рональда Рейгана). Суворе запитання «А» (про адюльтер) кандидату в президенти (Гері Гартві) поставили тільки 1987 року. Й лише аж 1992 року кандидат у президенти (Білл Клінтон) зізнався на телевізійному екрані, що припущався подружньої невірності. Його дружина сиділа тут-таки поруч на софі, подаючи очевидний доказ, що вона простила йому, тож і американський народ може простити.

І ось 1998 року завдяки легенді про любовну пригоду 21-річної працівниці апарату Білого дому громадська терпимість може урватися. Президент утратив свою «зону приватного життя». В цьому почасти і його провина: він доброхит погледив обговорювати проблеми свого ліжка на телевізійному екрані, і його сексуальне життя зробилося предметом газетних передовиць і розмов за обіднім столом. Клінтон перевів президентську посаду в площину голлівудської ментальності, і журналістика відкинула раніше обов'язкові для неї норми поведінки, аби не відстати від цієї соціальної, політичної та етичної революції.

Чи здатна журналістика поплисти проти течії? Чи вже запізно? Моя думка така, що, може, й запізно, але журналісти ще спроможні поліпшити свою професійну діяльність і довести неслухняність спрямованої проти них критики. Але як?

— Видавці, диктори, продюсери й ті, хто готує новини до виходу в світ, мають набратися мужності й відхиляти будь-які повідомлення, пропонувані без гарантій достовірності й без посилання на джерела;

— Не публікувати й не пускати в ефір жодного факту лише тому, що про нього звідкись «надійшла інформація»;

— Обернути навпак саркастичний опис звичаїв преси, що його дав Джеймс Бейкер: «Спочатку репортаж, перевірка потім»;

— Припинити практику використання «схованих камер»;

— Не давати консервативному Конгресові шансів запроваджувати закони, які обмежували би права журналістів;

— Пам'ятати, що крім свободи преси, існує також відповідальність преси.

Але що таке «відповідальність преси», як її окреслити? Деякі жур-

налісти заявляють, що не визнають за собою відповідальності бути відповідальними; що їх послано на що Землю, аби вони говорили правду й тільки правду, навіть якщо вона топить президента, як то сталося 1974 року з Річардом Ніксоном. Інші твердять про свою відповідальність перед народом, перед суспільством, перед країною, і що оцінка їхніх репортажів має узгоджуватися з ширшим розумінням потреб демократичного врядування.

Отож у Сполучених Штатах ця проблема навряд чи вдасться розв'язати в близькому майбутньому. Преса, яка може вільно обирати, бути їй відповідальною чи безвідповідальною, і яка не підкоряється державі, завжди розумітиме свою відповідальність залежно від потреб ринку та вимог публіки, яку змагає хвороблива цікавість. □

Самознаходження філософії

Сергій Грабовський

Пам'яті Євгена Лащика
1.

Філософія на теренах экс-СРСР перебуває в стані кризи. Втім, здається, ще не було епохи та культурного материка, де б не писалося й не говорилося чогось схожого. Зрозуміла річ: досконале краще бачиться з відстані, й усвідомлення, що ти живеш в одночасності зі справжніми велетами метафізичного розмислу, зазвичай оминає сучасників. Проте кризи бувають різні. Є кризи зростання. Є кризи занепаду. Є навіть кризи плюралізму: справді, Гегель, Кант, Фіхте, Шопенгауер, Гердер, Шеллінг на одному клаптику землі й приблизно в той самий час створили власні філософські системи (а Шеллінг ще й не одну), і пристати до котрогось із берегів, освяченого авторитетом живого класика, було вкрай важко: що обрати? як не втратити бодай краплину з живого буянства думки? — справжня «квадратура кола».

Криза, яка вразила нині ті обшири, що на них донедавна сила влади забезпечувала панування «викуваної з одного шматка криці» ідеології марксизму-ленінізму, має зовсім інші контури. Її можна — зі зрозумілою мірою умовності — назвати кризою вольового первня. Або ж інакше — кризою відповідальності філософа за мовлене і, таким чином, збуте віле слово, отже, кризою самих підвалин філо-софії, любові до мудрості. А це не знання, не холодний гнозис, не байдужі описи феноменів — чи то соціального буття, чи то власної свідомості, модно зашифрованої краденим терміном «життєвий світ», — це передовсім уміння жити згідно з Логосом світу і власним Я (котре не є, як цього вчили в радянському дитсадочку, «останньою літерою», але завершенням цілої абетки). Тому і втрачає себе філософія, яка намагається відгородитися від

рофи) може й повинна бути волею до вільного життя. Йдеться, звісно, не про спонтанні дії задля сьогоденного виживання, а про здатність

«вмонтованої» в українську чи російську мову, заявити про свою опозицію до недосконалого посттоталітарного буття. Це не потребує власних зусиль, наполегливої посвяченної праці точного мислення — досить спорадично брати «шось», ліпити з нього якісь системи й системки, а по тому робити дуже поважні висновки. Поза увагою прихильників таких напрямів лишається те, що класична західна філософія зверталася до реальних проблем західного ж суспільства, а її термінологія, поставши в живій літературній мові (чи, інакше, мові професійної культури) європейських націй, є засобом розвитку цієї мови й не випинається з її загального річища. А в нас вирвані з контексту, з відповідних стадій суспільного росту постулати наймодерніших філософських течій переносяться на наш ґрунт людьми, що не знають і не відчують цього ґрунту (або ж відчують — і внутрішньо бояться його). І коли висновки, прилаштовані до життя зрілих, цілених культур, раптом застосовуються до української культури, це виглядає не тільки кумедно (наче дітлахи вирішили побавитися в доросле життя), а й небезпечно.

Ще один варіант оприявлення браку волі до життя у філософуванні пов'язаний із російською класичною філософією. Її адепти в Україні, відчувачи себе «діаспорою», вважають єдино правильним духовним станом внутрішню еміграцію. Вони непогано почувалися під ідеологічним диктатом парткомів, а нині, за умов бодай і хаотичної духовної свободи щосили прагнуть утекти до теплого, зручного, звичного існування, яке несумірне з нинішнім буттям і є, власне, якимось за-буттям. Їхні засновки виглядають доволі дивними: з презирством відкидаючи ХХ століття, вони обожнюють духовний рівень містичної «справжньої Росії», де Олексій Лосєв був би, мовляв, не більше, як приват-доцентом (втім, це можливо: відомо ж бо, скількох щиро православних професорів у Російській імперії виганяли з роботи через «неблагонадійність»). Для

Рубенс. Чотири філософи

пристрастей світу (справжніх, а не тих, які вважаються такими; на те й філософія, щоби повертати людину втрачену з первинним гріхом здатність називати речі своїми іменами, ставити їх на належне місце і, таким робом, вносити у світ зміст).

Бачимо самоочевидний приклад браку волі до життя, а вона (якщо тільки не домінують химери «перетворених форм» чи «третього стану», які, за Мамардашвілі, обертають те, що є, на потворні речі, які призводять до антропологічної катастро-

стабільно утримувати в полі своєї дії певний предмет (ідеальний чи реальний), про тривале зусилля, спрямоване на подолання опору цього предмету чи обставин, із метою зреалізувати певні проекти й програми.

У філософії брак волі до життя, до вільного, а отже й відповідального життя, оприявнюється чи не передусім у надзвичайно популярних спробах за допомогою численних запозичень із наймодерніших західних течій, широкого використання розробленої там і десь термінології,